

Запорізький державний університет

На правах рукопису

Семергей Наталія Володимирівна

**Полтавщина в українському
національному відродженні XIX
століття**

07.00.01 - Історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Запоріжжя - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському інституті
Міністерства транспорту України

- Наукові керівники - доктор історичних наук, професор
Галаган Валентина Яківна
- доктор історичних наук
Реєнт Олександр Петрович
- Офіційні опоненти - доктор історичних наук
Пиріг Руслан Якович
- кандидат історичних наук, доцент
Дедков Микола Васильович
- Провідна організація - Київський Національний університет
імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться " 27 " вересня 1996 р. о 14
год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.04.03 по захисту
дисертацій в Запорізькому державному університеті (адреса: 330600
МСП, м.Запоріжжя, вул.Жуковського, 66, корпус 5, актовий зал.)

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Запорізького державного університету (адреса: м.Запоріжжя,
вул.Жуковського, 66).

Автореферат розіслано " 24 " вересня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

С.Тимченко

С.М.Тимченко

І. Загальна характеристика роботи.

Актуальність тематики дослідження.

Сучасний період, який можна охарактеризувати як час національно-культурного та державного відродження українського народу, відзначається пробудженням широкого суспільного інтересу до історичного минулого України. Відбувається справжній ренесанс до- радянської української історіографії, заповнюються «білі плями» вітчизняної історії, переосмислюється багато усталених понять, долаються догми та стереотипи офіційної історіографії.

З огляду на це великого значення набуває питання національного відродження України в XIX ст., в тому числі окремих її регіонів. Саме на цей час припадає піднесення національного руху, зростання національної свідомості, бурхливий розвиток української суспільно-політичної думки. Ця діяльність підготувала ґрунт для подальших визвольних змагань, сприяючи відродженню гідності народу, його національної гордості, почуття себе етнічно і суспільно окремішньою спільністю.

В даному контексті достатньо обґрунтовано видається теза про те, що створення незалежної національної держави є необхідною умовою для вільного розвитку нації як суспільно-етнічного феномену. Однак, проголошення української самостійної незалежної держави аж ніяк не означає остаточного розв'язання і втілення в життя національної ідеї. Власне тільки тепер, під егідою держави, повинна завершитись консолідація єдиного українського народу з розвинутою національною свідомістю.

Не знімаються з порядку денного завдання наповнення реальним змістом політичного самоврядування і самостійності, відтворення політико-правових форм держави, що є важливим фактором національного відродження.

Зберігає актуальність завдання простежити місце XIX ст. в нашій історії, його вплив на вирішальні події національних змагань XX ст., аж до сучасності.

Актуальним в цьому плані є дослідження регіональних особливостей національного відродження, в тому числі і на Полтавщині.

В сучасних умовах, на етапі розбудови Української незалежної держави, питання національного відродження вимагає першочергового вирішення. Дослідження різних аспектів розвитку національної самосвідомості і самоповаги народу, пропагування української культури, вивчення досвіду роботи попередніх поколінь передових діячів українського руху безумовно стануть у нагоді сучасним українським

самостворення українців на зламі XVI-XVII ст. - Частина I, кн. 1, кн. 2, кн. 3, кн. 4, кн. 5, кн. 6, кн. 7, кн. 8, кн. 9, кн. 10, кн. 11, кн. 12, кн. 13, кн. 14, кн. 15, кн. 16, кн. 17, кн. 18, кн. 19, кн. 20, кн. 21, кн. 22, кн. 23, кн. 24, кн. 25, кн. 26, кн. 27, кн. 28, кн. 29, кн. 30, кн. 31, кн. 32, кн. 33, кн. 34, кн. 35, кн. 36, кн. 37, кн. 38, кн. 39, кн. 40, кн. 41, кн. 42, кн. 43, кн. 44, кн. 45, кн. 46, кн. 47, кн. 48, кн. 49, кн. 50, кн. 51, кн. 52, кн. 53, кн. 54, кн. 55, кн. 56, кн. 57, кн. 58, кн. 59, кн. 60, кн. 61, кн. 62, кн. 63, кн. 64, кн. 65, кн. 66, кн. 67, кн. 68, кн. 69, кн. 70, кн. 71, кн. 72, кн. 73, кн. 74, кн. 75, кн. 76, кн. 77, кн. 78, кн. 79, кн. 80, кн. 81, кн. 82, кн. 83, кн. 84, кн. 85, кн. 86, кн. 87, кн. 88, кн. 89, кн. 90, кн. 91, кн. 92, кн. 93, кн. 94, кн. 95, кн. 96, кн. 97, кн. 98, кн. 99, кн. 100, кн. 101, кн. 102, кн. 103, кн. 104, кн. 105, кн. 106, кн. 107, кн. 108, кн. 109, кн. 110, кн. 111, кн. 112, кн. 113, кн. 114, кн. 115, кн. 116, кн. 117, кн. 118, кн. 119, кн. 120, кн. 121, кн. 122, кн. 123, кн. 124, кн. 125, кн. 126, кн. 127, кн. 128, кн. 129, кн. 130, кн. 131, кн. 132, кн. 133, кн. 134, кн. 135, кн. 136, кн. 137, кн. 138, кн. 139, кн. 140, кн. 141, кн. 142, кн. 143, кн. 144, кн. 145, кн. 146, кн. 147, кн. 148, кн. 149, кн. 150, кн. 151, кн. 152, кн. 153, кн. 154, кн. 155, кн. 156, кн. 157, кн. 158, кн. 159, кн. 160, кн. 161, кн. 162, кн. 163, кн. 164, кн. 165, кн. 166, кн. 167, кн. 168, кн. 169, кн. 170, кн. 171, кн. 172, кн. 173, кн. 174, кн. 175, кн. 176, кн. 177, кн. 178, кн. 179, кн. 180, кн. 181, кн. 182, кн. 183, кн. 184, кн. 185, кн. 186, кн. 187, кн. 188, кн. 189, кн. 190, кн. 191, кн. 192, кн. 193, кн. 194, кн. 195, кн. 196, кн. 197, кн. 198, кн. 199, кн. 200, кн. 201, кн. 202, кн. 203, кн. 204, кн. 205, кн. 206, кн. 207, кн. 208, кн. 209, кн. 210, кн. 211, кн. 212, кн. 213, кн. 214, кн. 215, кн. 216, кн. 217, кн. 218, кн. 219, кн. 220, кн. 221, кн. 222, кн. 223, кн. 224, кн. 225, кн. 226, кн. 227, кн. 228, кн. 229, кн. 230, кн. 231, кн. 232, кн. 233, кн. 234, кн. 235, кн. 236, кн. 237, кн. 238, кн. 239, кн. 240, кн. 241, кн. 242, кн. 243, кн. 244, кн. 245, кн. 246, кн. 247, кн. 248, кн. 249, кн. 250, кн. 251, кн. 252, кн. 253, кн. 254, кн. 255, кн. 256, кн. 257, кн. 258, кн. 259, кн. 260, кн. 261, кн. 262, кн. 263, кн. 264, кн. 265, кн. 266, кн. 267, кн. 268, кн. 269, кн. 270, кн. 271, кн. 272, кн. 273, кн. 274, кн. 275, кн. 276, кн. 277, кн. 278, кн. 279, кн. 280, кн. 281, кн. 282, кн. 283, кн. 284, кн. 285, кн. 286, кн. 287, кн. 288, кн. 289, кн. 290, кн. 291, кн. 292, кн. 293, кн. 294, кн. 295, кн. 296, кн. 297, кн. 298, кн. 299, кн. 300, кн. 301, кн. 302, кн. 303, кн. 304, кн. 305, кн. 306, кн. 307, кн. 308, кн. 309, кн. 310, кн. 311, кн. 312, кн. 313, кн. 314, кн. 315, кн. 316, кн. 317, кн. 318, кн. 319, кн. 320, кн. 321, кн. 322, кн. 323, кн. 324, кн. 325, кн. 326, кн. 327, кн. 328, кн. 329, кн. 330, кн. 331, кн. 332, кн. 333, кн. 334, кн. 335, кн. 336, кн. 337, кн. 338, кн. 339, кн. 340, кн. 341, кн. 342, кн. 343, кн. 344, кн. 345, кн. 346, кн. 347, кн. 348, кн. 349, кн. 350, кн. 351, кн. 352, кн. 353, кн. 354, кн. 355, кн. 356, кн. 357, кн. 358, кн. 359, кн. 360, кн. 361, кн. 362, кн. 363, кн. 364, кн. 365, кн. 366, кн. 367, кн. 368, кн. 369, кн. 370, кн. 371, кн. 372, кн. 373, кн. 374, кн. 375, кн. 376, кн. 377, кн. 378, кн. 379, кн. 380, кн. 381, кн. 382, кн. 383, кн. 384, кн. 385, кн. 386, кн. 387, кн. 388, кн. 389, кн. 390, кн. 391, кн. 392, кн. 393, кн. 394, кн. 395, кн. 396, кн. 397, кн. 398, кн. 399, кн. 400, кн. 401, кн. 402, кн. 403, кн. 404, кн. 405, кн. 406, кн. 407, кн. 408, кн. 409, кн. 410, кн. 411, кн. 412, кн. 413, кн. 414, кн. 415, кн. 416, кн. 417, кн. 418, кн. 419, кн. 420, кн. 421, кн. 422, кн. 423, кн. 424, кн. 425, кн. 426, кн. 427, кн. 428, кн. 429, кн. 430, кн. 431, кн. 432, кн. 433, кн. 434, кн. 435, кн. 436, кн. 437, кн. 438, кн. 439, кн. 440, кн. 441, кн. 442, кн. 443, кн. 444, кн. 445, кн. 446, кн. 447, кн. 448, кн. 449, кн. 450, кн. 451, кн. 452, кн. 453, кн. 454, кн. 455, кн. 456, кн. 457, кн. 458, кн. 459, кн. 460, кн. 461, кн. 462, кн. 463, кн. 464, кн. 465, кн. 466, кн. 467, кн. 468, кн. 469, кн. 470, кн. 471, кн. 472, кн. 473, кн. 474, кн. 475, кн. 476, кн. 477, кн. 478, кн. 479, кн. 480, кн. 481, кн. 482, кн. 483, кн. 484, кн. 485, кн. 486, кн. 487, кн. 488, кн. 489, кн. 490, кн. 491, кн. 492, кн. 493, кн. 494, кн. 495, кн. 496, кн. 497, кн. 498, кн. 499, кн. 500, кн. 501, кн. 502, кн. 503, кн. 504, кн. 505, кн. 506, кн. 507, кн. 508, кн. 509, кн. 510, кн. 511, кн. 512, кн. 513, кн. 514, кн. 515, кн. 516, кн. 517, кн. 518, кн. 519, кн. 520, кн. 521, кн. 522, кн. 523, кн. 524, кн. 525, кн. 526, кн. 527, кн. 528, кн. 529, кн. 530, кн. 531, кн. 532, кн. 533, кн. 534, кн. 535, кн. 536, кн. 537, кн. 538, кн. 539, кн. 540, кн. 541, кн. 542, кн. 543, кн. 544, кн. 545, кн. 546, кн. 547, кн. 548, кн. 549, кн. 550, кн. 551, кн. 552, кн. 553, кн. 554, кн. 555, кн. 556, кн. 557, кн. 558, кн. 559, кн. 560, кн. 561, кн. 562, кн. 563, кн. 564, кн. 565, кн. 566, кн. 567, кн. 568, кн. 569, кн. 570, кн. 571, кн. 572, кн. 573, кн. 574, кн. 575, кн. 576, кн. 577, кн. 578, кн. 579, кн. 580, кн. 581, кн. 582, кн. 583, кн. 584, кн. 585, кн. 586, кн. 587, кн. 588, кн. 589, кн. 590, кн. 591, кн. 592, кн. 593, кн. 594, кн. 595, кн. 596, кн. 597, кн. 598, кн. 599, кн. 600, кн. 601, кн. 602, кн. 603, кн. 604, кн. 605, кн. 606, кн. 607, кн. 608, кн. 609, кн. 610, кн. 611, кн. 612, кн. 613, кн. 614, кн. 615, кн. 616, кн. 617, кн. 618, кн. 619, кн. 620, кн. 621, кн. 622, кн. 623, кн. 624, кн. 625, кн. 626, кн. 627, кн. 628, кн. 629, кн. 630, кн. 631, кн. 632, кн. 633, кн. 634, кн. 635, кн. 636, кн. 637, кн. 638, кн. 639, кн. 640, кн. 641, кн. 642, кн. 643, кн. 644, кн. 645, кн. 646, кн. 647, кн. 648, кн. 649, кн. 650, кн. 651, кн. 652, кн. 653, кн. 654, кн. 655, кн. 656, кн. 657, кн. 658, кн. 659, кн. 660, кн. 661, кн. 662, кн. 663, кн. 664, кн. 665, кн. 666, кн. 667, кн. 668, кн. 669, кн. 670, кн. 671, кн. 672, кн. 673, кн. 674, кн. 675, кн. 676, кн. 677, кн. 678, кн. 679, кн. 680, кн. 681, кн. 682, кн. 683, кн. 684, кн. 685, кн. 686, кн. 687, кн. 688, кн. 689, кн. 690, кн. 691, кн. 692, кн. 693, кн. 694, кн. 695, кн. 696, кн. 697, кн. 698, кн. 699, кн. 700, кн. 701, кн. 702, кн. 703, кн. 704, кн. 705, кн. 706, кн. 707, кн. 708, кн. 709, кн. 710, кн. 711, кн. 712, кн. 713, кн. 714, кн. 715, кн. 716, кн. 717, кн. 718, кн. 719, кн. 720, кн. 721, кн. 722, кн. 723, кн. 724, кн. 725, кн. 726, кн. 727, кн. 728, кн. 729, кн. 730, кн. 731, кн. 732, кн. 733, кн. 734, кн. 735, кн. 736, кн. 737, кн. 738, кн. 739, кн. 740, кн. 741, кн. 742, кн. 743, кн. 744, кн. 745, кн. 746, кн. 747, кн. 748, кн. 749, кн. 750, кн. 751, кн. 752, кн. 753, кн. 754, кн. 755, кн. 756, кн. 757, кн. 758, кн. 759, кн. 760, кн. 761, кн. 762, кн. 763, кн. 764, кн. 765, кн. 766, кн. 767, кн. 768, кн. 769, кн. 770, кн. 771, кн. 772, кн. 773, кн. 774, кн. 775, кн. 776, кн. 777, кн. 778, кн. 779, кн. 780, кн. 781, кн. 782, кн. 783, кн. 784, кн. 785, кн. 786, кн. 787, кн. 788, кн. 789, кн. 790, кн. 791, кн. 792, кн. 793, кн. 794, кн. 795, кн. 796, кн. 797, кн. 798, кн. 799, кн. 800, кн. 801, кн. 802, кн. 803, кн. 804, кн. 805, кн. 806, кн. 807, кн. 808, кн. 809, кн. 810, кн. 811, кн. 812, кн. 813, кн. 814, кн. 815, кн. 816, кн. 817, кн. 818, кн. 819, кн. 820, кн. 821, кн. 822, кн. 823, кн. 824, кн. 825, кн. 826, кн. 827, кн. 828, кн. 829, кн. 830, кн. 831, кн. 832, кн. 833, кн. 834, кн. 835, кн. 836, кн. 837, кн. 838, кн. 839, кн. 840, кн. 841, кн. 842, кн. 843, кн. 844, кн. 845, кн. 846, кн. 847, кн. 848, кн. 849, кн. 850, кн. 851, кн. 852, кн. 853, кн. 854, кн. 855, кн. 856, кн. 857, кн. 858, кн. 859, кн. 860, кн. 861, кн. 862, кн. 863, кн. 864, кн. 865, кн. 866, кн. 867, кн. 868, кн. 869, кн. 870, кн. 871, кн. 872, кн. 873, кн. 874, кн. 875, кн. 876, кн. 877, кн. 878, кн. 879, кн. 880, кн. 881, кн. 882, кн. 883, кн. 884, кн. 885, кн. 886, кн. 887, кн. 888, кн. 889, кн. 890, кн. 891, кн. 892, кн. 893, кн. 894, кн. 895, кн. 896, кн. 897, кн. 898, кн. 899, кн. 900, кн. 901, кн. 902, кн. 903, кн. 904, кн. 905, кн. 906, кн. 907, кн. 908, кн. 909, кн. 910, кн. 911, кн. 912, кн. 913, кн. 914, кн. 915, кн. 916, кн. 917, кн. 918, кн. 919, кн. 920, кн. 921, кн. 922, кн. 923, кн. 924, кн. 925, кн. 926, кн. 927, кн. 928, кн. 929, кн. 930, кн. 931, кн. 932, кн. 933, кн. 934, кн. 935, кн. 936, кн. 937, кн. 938, кн. 939, кн. 940, кн. 941, кн. 942, кн. 943, кн. 944, кн. 945, кн. 946, кн. 947, кн. 948, кн. 949, кн. 950, кн. 951, кн. 952, кн. 953, кн. 954, кн. 955, кн. 956, кн. 957, кн. 958, кн. 959, кн. 960, кн. 961, кн. 962, кн. 963, кн. 964, кн. 965, кн. 966, кн. 967, кн. 968, кн. 969, кн. 970, кн. 971, кн. 972, кн. 973, кн. 974, кн. 975, кн. 976, кн. 977, кн. 978, кн. 979, кн. 980, кн. 981, кн. 982, кн. 983, кн. 984, кн. 985, кн. 986, кн. 987, кн. 988, кн. 989, кн. 990, кн. 991, кн. 992, кн. 993, кн. 994, кн. 995, кн. 996, кн. 997, кн. 998, кн. 999, кн. 1000, кн. 1001, кн. 1002, кн. 1003, кн. 1004, кн. 1005, кн. 1006, кн. 1007, кн. 1008, кн. 1009, кн. 1010, кн. 1011, кн. 1012, кн. 1013, кн. 1014, кн. 1015, кн. 1016, кн. 1017, кн. 1018, кн. 1019, кн. 1020, кн. 1021, кн. 1022, кн. 1023, кн. 1024, кн. 1025, кн. 1026, кн. 1027, кн. 1028, кн. 1029, кн. 1030, кн. 1031, кн. 1032, кн. 1033, кн. 1034, кн. 1035, кн. 1036, кн. 1037, кн. 1038, кн. 1039, кн. 1040, кн. 1041, кн. 1042, кн. 1043, кн. 1044, кн. 1045, кн. 1046, кн. 1047, кн. 1048, кн. 1049, кн. 1050, кн. 1051, кн. 1052, кн. 1053, кн. 1054, кн. 1055, кн. 1056, кн. 1057, кн. 1058, кн. 1059, кн. 1060, кн. 1061, кн. 1062, кн. 1063, кн. 1064, кн. 1065, кн. 1066, кн. 1067, кн. 1068, кн. 1069, кн. 1070, кн. 1071, кн. 1072, кн. 1073, кн. 1074, кн. 1075, кн. 1076, кн. 1077, кн. 1078, кн. 1079, кн. 1080, кн. 1081, кн. 1082, кн. 1083, кн. 1084, кн. 1085, кн. 1086, кн. 1087, кн. 1088, кн. 1089, кн. 1090, кн. 1091, кн. 1092, кн. 1093, кн. 1094, кн. 1095, кн. 1096, кн. 1097, кн. 1098, кн. 1099, кн. 1100, кн. 1101, кн. 1102, кн. 1103, кн. 1104, кн. 1105, кн. 1106, кн. 1107, кн. 1108, кн. 1109, кн. 1110, кн. 1111, кн. 1112, кн. 1113, кн. 1114, кн. 1115, кн. 1116, кн. 1117, кн. 1118, кн. 1119, кн. 1120, кн. 1121, кн. 1122, кн. 1123, кн. 1124, кн. 1125, кн. 1126, кн. 1127, кн. 1128, кн. 1129, кн. 1130, кн. 1131, кн. 1132, кн. 1133, кн. 1134, кн. 1135, кн. 1136, кн. 1137, кн. 1138, кн. 1139, кн. 1140, кн. 1141, кн. 1142, кн. 1143, кн. 1144, кн. 1145, кн. 1146, кн. 1147, кн. 1148, кн. 1149, кн. 1150, кн. 1151, кн. 1152, кн. 1153, кн. 1154, кн. 1155, кн. 1156, кн. 1157, кн. 1158, кн. 1159, кн. 1160, кн. 1161, кн. 1162, кн. 1163, кн. 1164, кн. 1165, кн. 1166, кн. 1167, кн. 1168, кн. 1169, кн. 1170, кн. 1171, кн. 1172, кн. 1173, кн. 1174, кн. 1175, кн. 1176, кн. 1177, кн. 1178, кн. 1179, кн. 1180, кн. 1181, кн. 1182, кн. 1183, кн. 1184, кн. 1185, кн. 1186, кн. 1187, кн. 1188, кн. 1189, кн. 1190, кн. 1191, кн. 1192, кн. 1193, кн. 1194, кн. 1195, кн. 1196, кн. 1197, кн. 1198, кн. 1199, кн. 1200, кн. 1201, кн. 1202, кн. 1203, кн. 1204, кн. 1205, кн. 1206, кн. 1207, кн. 1208, кн. 1209, кн. 1210, кн. 1211, кн. 1212, кн. 1213, кн. 1214, кн. 1215, кн. 1216, кн. 1217, кн. 1218, кн. 1219, кн. 1220, кн. 1221, кн. 1222, кн. 1223, кн. 1224, кн. 1225, кн. 1226, кн. 1227, кн. 1228, кн. 1229, кн. 1230, кн. 1231, кн. 1232, кн. 1233, кн. 1234, кн. 1235, кн. 1236, кн. 1237, кн. 1238, кн. 1239, кн. 1240, кн. 1241, кн. 1242, кн. 1243, кн. 1244, кн. 1245, кн. 1246, кн. 1247, кн. 1248, кн. 1249, кн. 1250, кн. 1251, кн. 1252, кн. 1253, кн. 1254, кн. 1255, кн. 1256, кн. 1257, кн. 1258, кн. 1259, кн. 1260, кн. 1261, кн. 1262, кн. 1263, кн. 1264, кн. 1265, кн. 1266, кн. 1267, кн. 1268, кн. 1269, кн. 1270, кн. 1271, кн. 1272, кн. 1273, кн. 1274, кн. 1275, кн. 1276, кн. 1277, кн. 1278, кн. 1279, кн. 1280, кн. 1281, кн. 1282, кн. 1283, кн. 1284, кн. 1285, кн. 1286, кн. 1287, кн. 1288, кн. 1289, кн. 1290, кн. 1291, кн. 1292, кн. 1293, кн. 1294, кн. 1295, кн. 1296, кн. 1297, кн. 1298, кн. 1299, кн. 1300, кн. 1301, кн. 1302, кн. 1303, кн. 1304, кн. 1305, кн. 1306, кн. 1307, кн. 1308, кн. 1309, кн. 1310, кн. 1311, кн. 1312, кн. 1313, кн. 1314, кн. 1315, кн. 1316, кн. 1317, кн. 1318, кн. 1319, кн. 1320, кн. 1321, кн. 1322, кн. 1323, кн. 1324, кн. 1325, кн. 1326, кн. 1327, кн. 1328, кн. 1329, кн. 1330, кн. 1331, кн. 1332, кн. 1333, кн. 1334, кн. 1335, кн. 1336, кн. 1337, кн. 1338, кн. 1339, кн. 1340, кн. 1341, кн. 1342, кн. 1343, кн. 1344, кн. 1345, кн. 1346, кн. 1347, кн. 1348, кн. 1349, кн. 1350, кн. 1351, кн. 1352, кн. 1353, кн. 1354, кн. 1355, кн. 1356, кн. 1357, кн. 1358, кн. 1359, кн. 1360, кн. 1361, кн. 1362, кн. 1363, кн. 1364, кн. 1365, кн. 1366, кн. 1367, кн. 1368, кн. 1369, кн. 1370, кн. 1371, кн. 1372, кн. 1373, кн. 1374, кн. 1375, кн. 1376, к

національним лідерам.

Предметом дисертаційного дослідження є комплекс проблем, пов'язаних із систематичним розглядом напрямів, форм та методів діяльності організацій та окремих діячів Полтавщини, що виступає основними складовими українського національного відродження. Головну увагу приділено визначенню місця та ролі Полтавського регіону в українському національному відродженні в конкретних умовах Лівобережної України. **Об'єктом** дослідження став комплекс документів, наукових праць, що висвітлюють процес національного відродження у Полтавському регіоні.

Методологічною основою дисертації є загальні наукові принципи об'єктивності та історизму, які націлюють дослідника на використання всього масиву джерельної бази та її комплексного аналізу.

Багатоплановість теми обумовила необхідність використання автором проблемно-тематичного методу дослідження.

Хронологічні рамки дисертаційної роботи обмежуються ХІХ ст., яке стало переломним етапом у соціально-економічному, суспільно-політичному і культурному житті України.

Впродовж століття не лише формувалися особливості українського менталітету, усвідомлення себе, етносу, як нації, а й склалися суспільні передумови до якісно нового етапу національного відродження, яким стало наступне ХХ ст..

Історіографія проблеми. Визначаючи актуальність даної проблеми, слід, перш за все, зазначити, що на сьогодні практично не існує робіт, у яких здійснювалося б комплексне дослідження даної теми. Не існує фундаментальної розробки окреслених питань не тільки у регіональному масштабі, а й загалом праць які всебічно висвітлювали б процес національного відродження України у ХІХ столітті.

Суттєвою, на наш погляд, є нагальна потреба вироблення та чіткого усвідомлення змісту терміну «національне відродження». В сучасній історіографії він досить часто змішується або підмінюється терміном «національно-культурне відродження», який за своїм обсягом значно вужчий і стосується лише однієї (духовної) сфери суспільного життя. Подібну точку зору відстоює мовознавець Л. Полюга, який вважає, що перш за все «доцільно уточнити саме поняття «українське національне відродження». Адже відроджувати можна те, що було і перестало існувати. А в історії українського народу не переривалась тяглість єдиної мови, народних традицій, єдність національної свідомості народу.» І тому «... хоч і допускаємо існування терміну «українське національне відродження», однак вважаємо, що доцільніше було б говорити про зростання національної

духовності, національної свідомості, які в історії України неодноразово спалахували і з різних причин пригасали, але ніколи не зникали.»¹

В українській історіографії є різнобічні підходи до аналізу процесу українського національного відродження. Існує концепція, що національна самосвідомість, її активне зростання виникло спочатку в середовищі інтелігенції, а потім поступово передалося масам. Такий підхід можна вважати традиційним.² Другий підхід розглядає українське національне відродження як складний процес, що характеризується декількома стадіями. Існують суттєві відомості щодо їх періодизації та наукового обґрунтування.³

Відомий дослідник В.Євтух віддає перевагу терміну «етнополітичний ренесанс», що близький, на його думку, до терміну «національне відродження». Він розуміє його як процес завоювання незалежного місця українською етнічністю та змагань за побудову суверенної незалежної Української держави.⁴ *Семірей*

Окремо дискутується питання щодо передумов та початку національного відродження в Україні. За схемою Р. Шпорлюка⁵ та ряду дослідників національне відродження почалось із збирання національної спадщини, вивчення історії, мови, побуту, тобто із сфери духовної культури. Розвиваючи цю думку, Ярослав Дашкевич вважає, «що перше національне відродження, як результат лавинного зростання національної свідомості, не було в першу чергу культурним; воно почалося у воєнно-політичній сфері і лише на дальшій ситуації перейшло у сферу культури.»⁶ Немає одностайної думки і щодо періодизації процесу національного

1. Полюга Л.М. Українська мова в процесі духовного відродження українського народу (про збереження і тяглість національної свідомості) //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.-Вип. I.-К.,1992.-С.209-210.

2.Грушевський М. Ілюстрована історія України. -К. 1994. - С.477-519; Дорошенко Д. Нарис історії України. -Львів, 1991. -С.496-509.

3.Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом: Роль України в новітній історії //Історія філософії України. Хрестоматія. -К., 1993 -С.511-541; Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура. //Укр.істор.журн. -1991. -№3. -С.97-107; Шпорлюк Р.Українське національне відродження: тяглість в контексті Європейської історії кінця XVIII - початку XIX століття //Україна. Наука і культура. -К.,1991. -С.159-167.

4.Євтух В. Етнополітичний ренесанс в Україні //Кво vadis? Матеріали III (зимової) Сесії міжнародної школи україністики. /Київ,січень,1992/- Одеса,1992.-С.205.

5.Шпорлюк Р. Вказ. праця. -С.163.

6.Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України.Націогенезис, національне відродження, національна свідомість українців на зламі XVI-XVII віків. //Україна. Наука і культура. -Вип.26-27. -К., 1993.- С.44-58.

відродження. Так, директор інституту Історичних досліджень при Київському університеті Ярослав Грицак скрупульозно систематизував усі наявні варіанти визначення терміну «національне (національно-культурне) відродження» в новій та в новітній українській історіографії і запропонував свою періодизацію «національного піднесення в Україні»: 1) кінець XVI - перша половина XVII ст.; 2) кінець XVIII - початок XX ст.; 3) 1920-ті роки у Радянській Україні (період українізації та «розстріляного відродження»); 4) перших місяців німецької окупації Східної України 1941 р.; 5) часів хрущовської «відлиги» та кількох наступних за нею років (до початку 1970-х років); 6) останні 2-3 роки у зв'язку з так званою перебудовою радянської системи.¹ Однак, цілком очевидно, що таке широке вживання поняття «національне відродження» для різночасових і в багато чому відмінних між собою процесів, певною мірою є умовним. Сам термін потребує більш глибокого аналізу і чіткого визначення його з огляду на історичний період. Такого погляду дотримується і Ф.М.Медвідь, який вважає, що українське національне відродження носить комплексний і багатоплановий характер і виступає як єдиний цілісний процес становлення власної національної держави. Як складові національного відродження, на його думку, виступають «економічна незалежність» і «розвиток національної культури і мови».² Згідно з таким підходом до проблеми він виділяє три періоди національного відродження: 1) XVIII ст. (існування козацької держави на Запорозькій Січі); 2) 1920-ті роки («українізація»); 3) 1980-ті роки. Але тут, на нашу думку, випадає період XIX ст., яке характерне найбільшим піднесенням національного руху в Україні.

На думку окремих сучасних дослідників процес формування нації на етнічному ґрунті проходив у три етапи: 1) етап збирання спадщини 1780-1840; 2) організаційний етап 1840-1900; 3) політичний етап 1900-1917.³ В нашому випадку на XIX ст. випадає перехід від першого названого етапу до кінця другого. Гадаємо, що потрібно раніше датувати початок третього (політичного) етапу, виводячи його з 90-х

1. Грицак Я. Національне відродження як об'єкт наукового дослідження // Етнічна самосвідомість: національна культура // Тези респ. наук. теор. конф. - К., 1991. - С.36-38.

2. Медвідь Ф.М. Українське національне відродження як суспільно-політична проблема // Політологічний вісник. - 1994. - №3. - С.68-69; його ж. Українське національне відродження: суть, основні етапи і особливості // Гуманізм. Людина. Культура. - Дрогобич, 1992. - С.77.

3. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура. // Укр. істор. журн. - 1991. - №3. - С.101.

років XIX ст.

Узагальнюючи вищенаведені наукові розвідки вчених щодо смкості поняття «національне відродження» та його періодизації, автор визначає терміном «національне відродження» сукупність соціально-економічних, суспільно-політичних та культурних детермінантів, що слугували чинниками становлення та розвитку української нації і державності.

Перші кроки в дослідженні питань українського національного відродження були зроблені ще у XIX столітті. Характерною рисою історичної спадщини того періоду є концентрація уваги дослідників на питаннях економічного, суспільно-політичного та культурно-освітнього розвитку. Однак, слід зазначити, що найбільший пріоритет все ж таки надавали дослідженню культури України, побуту, звичаїв, народній творчості. Оскільки представники української історіографії першої половини XIX ст., як правило, були одночасно і істориками і етнографами, їх наукові розвідки часто присвячувалися вивченню духовної культури українців, їх етносу, національним характеристикам як в загальноукраїнському масштабі так і в регіональному. Саме тоді було закладено основи наукового висвітлення різноманітних питань української історії. Серед провідних учених тієї доби виділяється М.Максимович, І.Срезневський, Й.Бодянський, Я.Маркович та ін. Їх творчість, на нашу думку, слід виділити у перший період історіографії проблеми (поч. XIX ст. - 50-ті рр. XIX ст.)

Багатий матеріал для дослідження визначеної теми міститься у працях представників старшої і молодшої народницьких шкіл української історіографії М.Костомарова, О.Лазаревського, В.Антоновича, П.Куліша. Рівень знань про проблеми національного відродження українців, який склався завдяки їх науковим розробкам, гадаємо, можна окреслити в самостійний, другий історіографічний період (50-і - 80-і рр. XIX ст.).

Значну вагу розвитку історіографії України з проблем національного відродження XIX ст. надали праці М.Грушевського, М.Василенка, В.Біднова, Д.Багалія, О.Лазаревського¹ та ін.

Під впливом праць названих вчених склалася нова концепція І.Грушевський М. Про українську мову і українську школу. - К., 1991. -46с.; Василенко М. К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя. -К., 1894. -193с.; Біднов В. Що читати по історії України. (Коротенька історіографія України). -Катеринослав, 1920. -47с.; Багалій Д. Нарис української історіографії (Джерелознавство). -Вип.І. -К., 1923 -138с., Вип.ІІ. -К., 1925. -106с.; Лазаревский С. Описание старой Малороссии. -СПб., 1891. -244с.

наукового узагальнення національного відродження. Саме вона і стала змістом третього періоду історіографії проблеми (90-і рр. XIX - 20-і рр. XX ст.).

Чимало актуального для сучасних дослідників у площині національної свідомості міститься у «Листах до братів-хліборобів» історика державницького напрямку В.Липинського¹, в книзі письменника і публіциста Ю.Липи,² праці відомого етнографа, археолога і мовознавця В.Петрова³ та ін.

Особливе значення для історіографії проблеми мають дослідження вчених та краєзнавців з Полтавщини. До їх числа належить талановитий дослідник І.Ф.Павловський, перу якого належить біля 50 публікацій, надрукованих тільки у «Трудах Полтавської вченої архівної комісії» та більше 10 окремих видань.⁴ Значною працею вченого, що і сьогодні не втратила свого значення, є «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века».⁵ У ньому подано велику кількість бібліографічних довідок про діячів культури та науки Полтавщини, хто своєю працею сприяв національному відродженню краю. Серед них довідки про Й.Бодяньського, В.Гоголя, родину Капністів, І.Котляревського, В.Кочубея, М.Лисенка, М.Максимовича, В.Полетику, Г.Сковороду та ін. Ще одне видання цього вченого було присвячено родині Муравйових-Апостолів, В.Лукашевичу, А.Капністу та іншим декабристам, що походили з Полтавщини.⁶ Всі вони зробили свій внесок у відродження національної свободи. Під рубрикою «Из прошлого Полтавщины» в журналі «Киевская старина» в 1902- 1903 рр. І.Ф.Павловський помістив близько 40 публікацій архівних матеріалів і нотаток з історії Полтавщини кінця XVIII - XIX ст.⁷

Активно займався на терені регіонального краєзнавства і український історик Л.В.Падалка. Всі його праці, за малим винятком, присвячені питанням місцевої історії, історичної картографії, географії,

1.Липинський В. Листи до братів-хліборобів. //Дзвін. -1995. -№10. -С94-120.

2.Липа Ю. Призначення України. -К., 1992. -270с.

3.Петров В. Походження українського народу. -К., 1992. -174с.

4.Підрахунки автора.

5.Павловський І.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. -Полтава: ПУАК, 1912. -238с.

6.Павловський І.Ф. Из прошлого Полтавщины: К истории декабристов. -Полтава: ПУАК, 1918. -29с.

7.Підрахунки автора.

демографії Полтавщини. Йому належить біля 10 солідних праць з місцевої статистики,¹ етнографії, літературознавства.²

Історії Полтавщини присвятив свої праці і М.Г.Астряб. В праці «Столетие Лубенского Высшего Начального училища (1814-1914)»³ автор висвітлює стан народної освіти у XIX ст., становлення шкіл, народних училищ, тощо. Великого значення з огляду на вивчення краєзнавства Полтавщини набувають розробки активного діяча Полтавської вченої губернської архівної комісії В.І.Василенка.

Окремого розгляду потребує аналіз фундаментальної праці П.А.Гнедича «Материалы по народной словесности Полтавской губернии. Роменский уезд»⁴. Ця праця, що складається з чотирьох книг, вміщує дослідження фольклору та елементів усної народної творчості Полтавської губернії.

Наступний період історіографії даної проблеми охоплює період 20-х - кінець 80-х рр. XX ст. і може розглядатися, на думку автора, як самостійний, четвертий етап. Йому характерні усі особливості, притаманні «радянській» історіографії з посиленою акцентацією уваги на вивченні революційного руху в Російській імперії, загальноросійської суспільно-політичної думки і віднесенню до числа другорядних вивчення історії Малоросії як «придатку» імперських володінь. Однак, і цей період багатий науковим доробком вітчизняних вчених, які досліджували історію передової думки на Україні, суспільний рух, політичну боротьбу, культурні національні надбання на українських теренах. Цим проблемам присвячені праці відомих вітчизняних істориків І.О.Гуржія, А.М.Катренка, Л.Г.Мельника,

1. Прошлое Полтавской территории и ее заселение: Исследования и материалы. - Полтава, 1914. - 239с.; О происхождении и особенностях владения наследственными казачьими землями в Малороссии //Труды ПУАК. -1908. -Вып.5. -С.223-225.

2. Что сказало население Полтавской губернии о своем старинном быте. //Труды ПУАК. -1906. -Вып.2. -С.1-86.; О старинном Покровском храме казацкой поры и его строителе. -1908. Вып.5. -С.49-64.

3. Астряб М.Г. Столетие Лубенского Высшего Начального училища (1814-1914 гг.) //Труды ПУАК. -1914. -Вып.11. -С.121-178.

4. Гнедич П.А. Материалы по народной словесности Полтавской губернии. - Вып. 1-4. -Полтава, 1915-1916 гг.

Г.Я.Сергієнка¹ та ін. В умовах компартійного натиску, ідеологічних компаній їм вдалося зробити великий внесок в проблему вивчення національної історії.

На сучасному етапі, починаючи з кінця 80-х рр., бере свій початок новітній, п'ятий період історіографії проблеми, коли знято перепони партійно-державної цензури і Україна розвивається як самостійна держава. Творення правової незалежної Української держави потребує ґрунтовної теоретичної розробки цілої низки складних проблем і, зокрема, осмислення феномену українського національного відродження в контексті як минулих так і сучасних процесів у суспільстві. До вирішення цих проблем в широкому контексті маємо залучити розробки сучасних українських дослідників. З цієї точки зору інтерес викликають матеріали довідкових видань, що вийшли останнім часом.² В них автори з нових сучасних позицій висвітлюють процес зростання національної свідомості, почуття національної гідності та окремішності. Матеріали цих видань наближають фахівців до чіткого розуміння і адекватного тлумачення визначень, понять і термінів із сфери національних відносин.

Всі ці питання знайшли своє висвітлення у монографії «Культурне відродження в Україні»³, в якій авторам вдалося показати феномен українського відродження в його складності і різноманітності.

В контексті досліджуваної нами проблеми працюють ряд сучасних істориків і політологів України. Це Я.Дашкевич, А.Черненко, Ю.Сиволюб, В.Солдатенко, Г.Касьянов, О.Шморгун, Н.Шип,

1. Гуржий І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні. -К., 1962. -204с.; Його ж. Боротьба трудящих України за соціальне і національне визволення (XIV-XIX ст.). -К., 1967. -47с.; Катренко А.М. Робітничий рух на Україні (становлення та боротьба робочого класу): (1861-1884). Збірн. док. і мат. -К., -1986. -424 с.; Мельник Л.Г. Промисловий переворот в Росії і на Україні. -К., 1969. -68с.; Сергієнка Г.Я. Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів 1826-1850. -К., 1971. -300с.; Його ж. Яскрава сторінка визвольного руху (До 125-річчя Кирило-Мефодіївського товариства). -К., 1971. -48 с.

2. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. /Відп. ред. Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас. -К., 1993. -800с.; Межнациональные отношения. Термины и определения. Словарь-справочник. -К., 1991. -406с.

3. Культурне відродження в Україні. -Львів: Астериск, 1993. -120с.

О.Коновець та ін¹. Їх розробки слугуватимуть більш глибокому дослідженню аспектів національного відродження в Україні та розбудові незалежної держави.

До проблем національного відродження можуть бути залучені опрацювання публікацій сучасних українських дослідників з краю і діаспори, в яких осмислюються дані питання. Це праці І.Лисяка-Рудницького, Р.Шпорлюка, Б.Кравченка, О.Забужка, Я.Грицака, С.Болтаровича, В.Сарбея та багатьох інших.²

Зроблений нами огляд історіографії проблеми свідчить, що до цього часу були порушені лише окремі питання теми, пов'язані з загальними процесами українського національного відродження. Спеціальних досліджень, які б дали цілісне уявлення про цей процес в Україні, і зокрема, на Полтавщині, ще немає.

Джерельна база. Важливі матеріали для розробки проблематики дослідження виявлені дисертантом в Центральному державному історичному архіві України у м.Києві (ЦДІА України) в фондах Канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (ф. 442), Управління попечителя Київського учбового округу (ф. 707), Полтавського губернського жандармського управління (ф. 320), Київського губернського жандармського управління (ф. 274).

1. Дашкевич Я. Національне питання в Україні //Україна. Наука і культура. -К., 1994. -Вип. 28. -С.6-17; Черненко А. Українська національна ідея. -Дніпропетровськ, 1994. -138 с.; Сиволоб Ю.В., Соддатенко В.Ф. Передумови зародження української національної ідеї //Укр. істор. журн. -1994. -№2-3. -С.14-28; Шморгун О. Україна: шлях відродження. Економіка, політика, культура. -К., 1994. -202с.; Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX століть. Соціально-політичний портрет. -К., 1993. -172с.; Шип Н.А. Интеллигенция на Украине (XIX в.). Историко-социологический очерк. -К., 1991. -169с.; Коновець О.Ф. Просвітницький рух в Україні. (XIX - перша третина XX ст.) -К., 1992. -119с.

2. Лисяк-Рудницький І. //Нариси з історії нової України. -Львів, 1991. -101 с.; Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті Європейської історії кінця XVIII - початку XIX століття //Україна. Наука і культура. -Вип. 25. -К., 1993-С.159-167; Кравченко Б. Проблеми національної свідомості //Зустрічі. -1991. -№2. -С.175-187; Забужко О. Філософія української ідеї //Там само. -С.93-101; Грицак Я. Українське національне відродження: тяглість і первинність традицій //Там само -С.21-29; Болтарович Е. Ідеологічні аспекти сучасного українського національного руху //Там само. -С.33-36; СарбейВ.Г. Нариси з історії українського національного руху. (під. ред. В.Сарбея). К. 1994. -189с.

Автором вперше введено до наукового обігу численні документи Подільського, Київського губернського жандармського управління (ф. 307), особового фонду П.Галагана (ф. 1475).

Дисертантом використано й фонди Державного архіву Полтавської області, зокрема Канцелярії Полтавського цивільного губернатора (ф. 83), Полтавської міської управи (ф.107), Полтавської губернської управи (ф.723), матеріали фондів Полтавського краєзнавчого музею.

Мета дисертації полягає у вивченні і узагальненні історичного досвіду національного відродження на Полтавщині в ХІХ столітті, висвітленні його в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів. Для реалізації поставленої мети визначені **головні завдання**:

- в'яснити роль і місце Полтавщини в українському національному відродженні ХІХ ст.;

- окреслити загальні закономірності і основні тенденції у процесі розвитку національного руху;

- вичленити основні аспекти в соціально-економічному, суспільно-політичному та культурному житті України, що сприяли піднесенню національного руху та пробудженню національної свідомості;

- дослідити і проаналізувати основні напрями і течії процесу національного відродження в Полтавському регіоні;

- виявити головні завдання, цілі і методи діяльності товариств, громадських організацій та окремих діячів у національному відродженні Полтавщини;

- встановити місце і значення інтелігенції в розвитку національного відродження, розкрити роль передової частини українства в процесі формування національної самосвідомості народу, збереженні наукової спадщини нації;

- з'ясувати проблеми освіти і просвітницького руху на Полтавщині в ХІХ ст., розкрити взаємозв'язок і взаємозалежність національного і культурного відродження.

Досягнення поставленої мети у дисертації здійснено шляхом розкриття положень, які **вносяться на захист**:

1. Полтавщина була визначним репрезентантом українського національного руху ХІХ ст. На її теренах яскраво проявилися основні закономірності та специфічні особливості регіону, де утворилася сукупність передумов, що сприяли піднесенню національного руху.

2. Соціокультурне середовище Полтавщини із збереженими традиціями «козацько-гетьманської України» справило значний вплив на процес національного відродження в Україні.

3. Процес національного відродження на Полтавщині в ХІХ ст. сприяв формуванню соціальних і політичних сил, які виступили складовою майбутніх визвольних змагань нації.

4. Нерозривне поєднання, синкретичність проблем, які стояли перед українським суспільством в означений хронологічний термін простежуються в національному русі Полтавщини, де проявилися специфічні ознаки української ментальності, національної свідомості, самотності.

5. Носієм українського національного просвітництва у XIX ст. виступила нова українська інтелігенція, яка очолила визвольний рух «свідомого українства».

6. Осмислення досвіду і уроків українського національного відродження XIX ст. переконує у тому, що тільки шляхом утвердження національної свідомості України можливо побудувати справжню суверенну незалежну державу.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вона є першою спробою комплексного дослідження проблем національного відродження України в XIX ст. на прикладі Полтавщини. В роботі на основі широкого кола джерел і великої кількості дослідницької літератури систематично проаналізовано різні форми, напрямки, специфічні регіональні особливості українського національного руху на теренах Полтавщини. З нових сучасних позицій реконструйовані маловідомі аспекти національного руху на Полтавщині, вплив соціокультурного середовища на процес розвитку національного відродження, формування самосвідомості, самотності нації. З'ясовано роль та місце Полтавщини в українському національному відродженні XIX ст. Сформульовано рекомендації щодо можливостей використання вітчизняного історичного досвіду в сучасних умовах.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що її результати можуть бути використані для підготовки спеціальних праць з історії національного руху України у XIX ст., при розробці лекційних курсів з вітчизняної історії, культури, науки, освіти. Емпіричний матеріал дисертації може бути використаний в навчально-виховному процесі, зокрема для підготовки кадрів місцевих архівістів та краєзнавців, для написання навчально-методичних посібників й довідників з краєзнавства. Означені в роботі погляди можуть слугувати основою для подальшого вивчення даної теми та суміжних питань.

Наукова апробація дослідження.

Основні положення і висновки дисертації викладено у 8 публікаціях дисертанта, а також доповідались на III-й Полтавській науковій конференції з історичного краєзнавства (Полтава, 1994) та науково-практичній студентській конференції «Історія українського народу» (Київ, 1994).

II. Структура і основний зміст роботи.

Структура дисертації обумовлена об'єктом та метою дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, заключення, додатків та списку використаних джерел та літератури. Поділ на розділи впливає з проблемно-тематичного принципу. Обсяг дисертації складає 175 с. машинописного тексту.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначені мета і завдання дослідження, названо його об'єкт і предмет, окреслені хронологічні рамки, історіографічна та джерельна база, новизна та практичне значення роботи, визначаються основні положення і висновки, що виносяться на захист.

У першому розділі «Соціально-економічні передумови національного відродження Полтавщини» акцентується увага на зрушеннях, які сталися протягом XIX ст. в соціально-економічних відносинах на Полтавщині. В цей час збільшується кількість підприємств, чисельність зайнятих на них робітників, а також виробленої на них продукції. Цьому певною мірою сприяло зростання казенних замовлень на виготовлення полотна, взуття, одягу, необхідних для спорядження величезної армії. Зростаючі потреби в машинах зумовили розвиток машинобудівної промисловості. Протягом 40-50-х років на Полтавщині виникло ряд підприємств по виготовленню машин та інших знарядь праці.

Промисловий переворот, який торкнувся і Полтавського регіону, вже на початковому етапі свого розвитку вносив певні зміни в структуру, характер і розміщення промислових підприємств і разом з подальшим розвитком торгівлі та поглибленням суспільного поділу праці сприяв економічному зміцненню міст, зростанню їх населення. Наприкінці 50-х років XIX ст. питома вага жителів міст у Полтавській губернії досягла 8%.

Зрушення в промисловості Полтавщини сприяли розвитку продуктивних сил у сільському господарстві. Пристосовуючись до умов зростаючих товарно-грошових відносин, прагнучи збільшити прибутковість своїх маєтків, частина поміщиків розширювала площі посіву найбільш вигідних на внутрішньому і зовнішньому ринку зернових і технічних культур за рахунок скорочення пасовищ та селянських наділів, впроваджувала в сільськогосподарське виробництво різні машини та інші удосконалені знаряддя праці.

Аграрна реформа 1861 р. не лише скасувала інститут кріпацтва, а й започаткувала розвиток різних форм підприємництва в українському селі: приватного, колективного, кооперативного і се-

лянського сімейного. Вибір форм підприємницької діяльності селянських господарств залежав від їх стартових можливостей, економічного стану кожного селянського двору, сприятливого законодавства, пільгової кредитно-фінансової політики держави.

Майнова нерівність в українському селі, наявність великого про шарку безземельних і малоземельних господарств, зростання ролі і значення грошей створювали умови для кооперації селян, аби вижити за умов ринку, а також захистити власні споживчі та виробничі інтереси. Перше колективне товариство Полтавщини утворилось у 1863 р., але достовірних свідчень про його діяльність не збереглося.

Важливу роль у господарському житті Полтавщини відігравали кредитно-розрахункові установи. У Полтаві була створена філія Державного комерційного банку, центр якого знаходився з 1806 року в С.-Петербурзі. Ця установа проводила кредитні операції по фінансуванню торгівлі, надавала поміщикам кредити під заставу їх маєтків, врожаю, тощо.

Швидко зростала кількість купців, які все більше вдавались до промислової діяльності. Вони купували у поміщиків старі чи будували нові промислові підприємства, перетворюючись таким чином у клас зростаючої промислової буржуазії. Широку промислову діяльність розгорнули полтавські купці - Хандри, Дадієви, Пошивайли, які володіли в 50-ті роки значними капіталами.

Важливе значення для економічного і соціального розвитку Полтавщини, і зокрема Полтави, мало переведення сюди в 1852 році з Ромен Іллінського ярмарку, який був одним з найбільших ярмарків у Росії. Міський бюджет зріс з 20 до 30 тис. крб., а кількість постійних купців - з 41 до 85%!

Важливу роль у розвитку капіталістичних відносин у губернії відіграло будівництво залізниць. У першій половині 90-х рр. введено в дію залізницю Полтава-Київ. Залізничне будівництво викликало попит робочої сили для спорудження й експлуатації колій і станцій, паровозних депо і майстерень.

Отже, протягом XIX ст. відбулася суттєва еволюція соціально-економічних відносин на Полтавщині. Якісні і кількісні зміни посунули суспільство вперед, слідом за технічним прогресом. Разом з тим, невирішеність багатьох питань і наявність як колишніх, так і нових протиріч соціального і виробничого характеру ставили на порядок

денний необхідність задіяти інші чинники, які б сприяли оновленню суспільства. Серед останніх, чи не найвагомішим, стало національне відродження.

Розділ II. «Пожвавлення суспільно-політичного руху у Полтавському регіоні» розкриває процеси, які спричинили до піднесення суспільно-політичного руху в Україні і, зокрема на Полтавщині.

У середині XIX ст. прискорився процес розкладу феодално-кріпосницької системи і активно впроваджувалися капіталістичні відносини. Вони привели до поступових змін в соціальній сфері і класовій структурі суспільства. Загострювалися соціальні суперечності, посилювалася антикріпосницька боротьба.

Період XIX ст. в історії національного руху України і окремих її регіонів характеризується, перш за все, соціально-політичними подіями, що відбувалися в цей час на Українських теренах. Так, в роботі розкривається вплив на розвиток визвольного руху війни Російської імперії з Наполеоном у 1812 році. Населення Полтавщини взяло активну участь у боротьбі проти французьких загарбників. Улітку 1812 року на Полтавщині було сформовано 9 козацьких полків у складі 16 тис. чоловік. За свідченням І.П.Котляревського, який брав активну участь у формуванні полків, населення губернії вступало в них «із задоволенням, охоче і без будь-якого смутку».¹

Певний вплив на розвиток національного руху в Україні, і зокрема на Полтавщині, справили ідеї та революційна діяльність декабристів. Відомо, що вони були далекі від національних інтересів українського народу, проте об'єктивно боротьба проти кріпацтва, абсолютизму, за демократизацію суспільства та запровадження політичних свобод сприяла національному пробудженню українського суспільства, прискорюючи визвольні рухи. Важливим кроком декабристів, зокрема братів Борисових з Полтавщини, був заклик поширювати три основи добробуту - піднесення промисловості, моральності і освіти. На їх думку, ніякий переворот не може бути здійснений без згоди і допомоги нації.

Майже одночасно з декабристськими товариствами виникло і діяло Малоросійське товариство (1821-1825), яке очолював дворянин з Полтавщини (Переяславський повіт) Василь Лукашевич. До цього Лукашевич був учасником «Союзу благоденства» і масонської ложі «Любов до істини». Після закриття ложі (1819) і розпуску «Союзу благоденства» (1821) він створив Малоросійське товариство, метою якого було завоювання незалежності України і встановлення у ній

1. Центральний державний історичний архів України (м.Київ).

Ф.442, оп.797, спр.177, арк.26.

демократичної влади.

У 30-х - на початку 40-х років XIX ст. розпочинається новий етап відродження української свідомості. Він характерний створенням таємних організацій, найвідомішим з яких було Кирило-Мефодіївське товариство. Оцінюючи його значення, автор зазначає про його значний вплив на суспільно-політичний рух на Полтавщині. В 1846 р. полтавчани В.М. Білозерський, Д.П.Пильчиков, Г.В.Андрузький та інші увійшли до заснованого у Києві Кирило-Мефодіївського товариства, яке своєю кінцевою метою ставило ліквідацію кріпосництва та самодержавства і утворення держави у формі федеральної слов'янської республіки.

Під впливом суспільно-політичного руху в Україні та ряду антифеодальних селянських повстань поширюються твори Г.Сковороди, Я.Козельського, В.Капніста, в яких засуджувалось кріпосне право, таврувалось тиранство поміщиків. На Полтавщині існував гурток, очолений В.В.Капністом, члени якого відстоювали ідеї рівності і свободи, необхідність скасування кріпосного права.

Національно-визвольний рух на Україні напередодні і після реформ 60-х рр. XIX ст. стає закономірним наслідком процесів, що відбувалися в соціально-економічному житті. Характерною його особливістю є намагання протистояти національному гнобленню українського народу з боку царизму.

З розвитком на початку 60-х років XIX ст. громадського руху, члени Полтавської громади В.Лобода, Д.Пильчиков, О.Кониський, Е.Милорадович, В.Кулик, В.Трунов та ін. брали участь у створенні освітніх гуртків і недільних шкіл для дорослих, видавали підручники та популярні книжки, вивчали історію та етнографію України, збирали пам'ятки народної творчості, вивчали українську мову, перекладали українські народні пісні на музику, писали наукові та художні твори. У справі «Про політичні наміри малоросів», заведеної у відділі особистої імператорської канцелярії, наголошувалося, що діяльність українофілів пахне революційним обособленням Малоросії і початком відокремлення мови.¹

Наприкінці 70-х років розгорнувся рух народників, які, зазнавши невдач на селі, проводили агітаційно-просвітницьку роботу і серед міських робітників. У 1875 році в Полтаві діяло таємне товариство «Унія», члени якого ставили за мету боротися за національну незалежність України. До гуртка входили С.Шахін, П.Я.Рудченко (Панас Мирний), О.Жарко, М.Остапенко, Р.А.Стеблін-Камєнський,

1. ЦДІА (м.Київ). Ф.442, оп.813, спр.673, арк. 1-2.

В.І.Синькевич, Д.Н.Лизогуб (пізніше один із засновників народницької організації «Земля і воля», страчений у 1879 році за підготовку замаху на життя Олександра II), І.Ходуля та ін. Після розгрому «Унії» створювалися нові гуртки, активними учасниками яких були студенти О.М.Каложний, М.А.Олеховський, М.Я.Стронський, І.Я.Чернишов, П.Д.Максимов, Л.М.Димський, К.І.Гриневиц та ін.

Суспільно-політичному рухові в Українських землях у кінці XIX ст. притаманна активізація визвольної боротьби, яка характеризувалася великою кількістю страйків та виступів. На арену політичної боротьби виходить робітничий клас, який з другої половини 90-х років не тільки чинить опір наступові на свої життєві права, а й переходить до активних вимог поліпшення умов праці і існування. Ряд страйків носить політичний характер.

На Полтавщині страйкова боротьба особливо посилилась у кінці 90-х рр. Тривалий страйк у м.Полтава відбувся у 1897 р.

Таким чином, суспільно-політичний рух свідчить про піднесення національної свідомості народу і його настійні вимоги до вільного національного розвитку.

Розділ III. «Культура Полтавщини в контексті національного відродження» висвітлює напрямки розвитку культури в регіоні протягом XIX ст.

Дисертантом дається характеристика мережі закладів народної освіти. Акцентується увага на тому, що незважаючи на реакційну русифікаторську політику царського уряду, в XIX столітті відбулися значні позитивні зрушення в культурно-освітньому розвитку Полтавщини. Посиленню визвольного руху значною мірою сприяло поширення народної освіти. Помітну роль у цій справі відігравали земства. Вони не тільки відкривали, а й утримували початкові школи, організовували вчительські курси тощо.

З навчальних закладів Полтавщини вишло чимало визначних діячів культури. Зокрема, в Полтавській гімназії навчалися один із засновників петербургської математичної школи М.В.Остроградський, талановитий український поет-байкар Л.І.Глібов, засновники і керівники однієї з перших у країні революційних організацій різночинної інтелігенції - харківсько-київського таємного товариства Я.М.Бекман та В.Й.Португалов, видатний письменник, театральний і культурно-громадський діяч М.П.Старицький, історик, літературознавець, фольклорист і письменник М.П.Драгоманов та ін. У 40-х роках XIX ст. тут працював викладачем гімназії видатний український поет-романтик

Л.І.Боровиковський. У Полтавській духовній семінарії вчилися українські письменники В.П.Гоголь (батько М.В.Гоголя), М.М.Макаревич - автор збірки «Мова з України», О.М.Бодянский - український філолог-словник, письменник і педагог С.П.Стеблін-Каменський. У Полтавському повітовому училищі в 1818-1819 рр. вчився великий український і російський письменник М.В.Гоголь. Директором училищ Полтавської губернії у 1820-1822 рр. працював передовий громадський діяч В.В.Капніст. Автор показує їх внесок у національне відродження в царині культури і освіти.

Значну роль у розвитку національної освіти відіграло видання у 1861 році в Полтаві посібника «Азбука по методу Золотова для южно-руського края» для навчання української грамоти. Автор не позначений, але, за свідченням М.П.Драгоманова, ним був О.І.Стронін. В основі букваря - "звуковий принцип пересувних літер". Використовувався він для недільних шкіл Полтавщини. Це, по суті, перший український буквар, що мав переваги перед букварями П.О.Куліша і Т.Г.Шевченка. За цей підручник О.І.Строніна було звинувачено в сепаратизмі.

Важливе значення для національно-культурного відродження Полтавщини мала діяльність учительства. Багато вчителів Полтавщини усвідомлювали соціальну значимість своєї праці і робили вагомий внесок у розвиток освіти, науки, культури, суспільної думки на Україні. Основні зусилля направлялися ними на демократизацію народної освіти, національно-культурне відродження. В результаті пошуку шляхів і методів їх здійснення виникла небачена раніше форма навчання - недільні школи. Перша на Україні недільна школа відкрилася у 1852 році в Полтаві. А в 1862 році їх на Україні нараховувалось 274.

Кращі педагоги Полтавщини прикладали чимало зусиль до того, щоб розширити горизонти освіти, удосконалити методiku викладання, здійснювати навчання українською мовою. В Полтаві учительовав відомий український письменник І.С.Нечуй-Левицький. Використовуючи на заняттях фольклорні матеріали, він пробуджував і виховував національні почуття у своїх учнів.

Великого значення у вихованні національної свідомості мали різноманітні напрями мистецтва в тому числі національні живопис, музика, театр.

У першій половині XIX ст. на Полтавщині почав рости і розвиватися громадський масовий театр, що прийшов на зміну домашньому поміщицькому театрові. Важливу роль відіграв театр, побудований у Полтаві в 1810 році. Одним з директорів театру був письменник

І. П. Котляревський.

На 20-30 роки XIX ст. припадає найвище піднесення його творчості. Кращі його твори - «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» - знаменували початок становлення нової української літератури. В ці роки М. С. Щепкін створив основний репертуар театру.

У нерозривному зв'язку з театром розвивалося музичне мистецтво. У галузі музичної культури активну діяльність проводив М. В. Лисенко. Він відвідував зібрання молоді Полтавщини, де велись розмови про національні права народів Росії, розвиток усіх націй без насилля і утиску.

Важливим атрибутом національного відродження Полтавщини була народна творчість. З уст в уста передавалися чудові твори напівлегендарної співачки, поетеси і складальниці пісень Марини (Марусі) Гордіївни Чурай, яка народилася поблизу Полтави.

У розділі подається характеристика традиційно-побутової культури і звичаїв українського народу, декоративного і образотворчого мистецтва, архітектури та монументальної скульптури, що послужила важливим фактором національно-культурного відродження українського народу в XIX столітті. Саме в культурному відродженні Полтавщини проявились основні ознаки української нації, перспективи її подальшого розвитку.

III. Основні результати і висновки наукового дослідження.

На основі аналізу великого корпусу документальних матеріалів і дослідження історіографії проблеми автор дійшов висновку, що XIX ст. з огляду на розбудову українського національного руху має непересічне значення і є переломним у національній свідомості українців.

Протягом XIX ст. в Україні в умовах зародження і розвитку капіталізму відбувався процес формування української нації. Консолідувалась і ставала самостійною політичною силою українська інтелігенція - носій національної свідомості. Саме з цим явищем і пов'язано виникнення національно-визвольного руху. Виявляючи складові української національної ідентичності, українська інтелігенція зосередила увагу на таких неповторних рисах своєї історичної спільності як історія, фольклор, мова та література. При цьому у процесі зростання національної самосвідомості вивчення історії свого народу завжди відігравало вирішальну роль.

З огляду на структурну побудову дисертації, автор концентрує увагу у висвітленні обраної теми на трьох аспектах процесу національного відродження: соціально-економічному, суспільно-політичному і культурному.

Проаналізувавши соціально-економічний стан України у XIX ст., автор доходить висновку про те, що занепад феодально-кріпосницької системи і формування капіталістичних відносин на Україні у першій половині XIX ст. приводить до подальшого розвитку промисловості. Починається початковий етап промислового перевертання, активізується розвиток металургійної промисловості та машинобудування. Зрушення в промисловості Полтавщини сприяли розширенню продуктивних сил у сільському господарстві, їх розвиток в Полтавській губернії характеризувався широким застосуванням в землеробстві машин та інших знарядь праці. Разом з економічними змінами відбувалися зміни соціальні. Зростала кількість поміщиків, промислових підприємств що давали значний прибуток. Впровадження нових прогресивних буржуазних відносин спричинило потяг до знань, підняло роль освіченості, активізувало рух усього українства до соціального і національного визволення.

Національному відродженню в Полтавщині сприяло і суспільно-політичне становище, яке склалося у XIX ст. Великий вплив на розвиток національного визвольного руху мала війна 1812-1814 рр. та рух декабристів. Саме в цей час проявилися кращі традиції українського народу, його прагнення прославити і захистити свою землю, утвердити себе як окремішню націю.

Суспільно-політичний рух, як своєрідний прояв національного відродження пройшов, історичний етап від таємних товариств, декабристських організацій до громад, а потім до народницького руху, до створення організованих політичних структур.

Складовою національного руху на Полтавщині виступає розбудова української культури. В XIX ст. культурному розвитку притаманна була подальша активізація антиукраїнської політики в сфері освіти, мови, літератури. Русифікаторська політика царизму в Україні гальмувала розвиток національної школи та освіти. Особливо яскраво це проявилось в мовному аспекті. Однак це тільки згуртувало національні сили для розбудови вітчизняної культури.

Періодом найбільшого піднесення національно-культурного відродження стає друга половина XIX ст. Характерною ознакою цього часу була дедалі глибша демократизація культури. Особливо цей процес яскраво проявився у літературі. Українські письменники, почина-

ючи з І.Котляревського, почали переходити в своїх творах на народну українську мову, користуючись при цьому сюжетами, взятими із життя народних мас, або з народної творчості - дум, сказань, тощо.

Таким чином, в культурному відродженні Полтавщини проявились основні ознаки української нації, перспективи її подальшого розвитку, самобутності.

Програма сучасного національного розвитку України не потребує прилаштування до чужих програм і тактик, - українське національне відродження має свій досвід і свою велику історичну традицію, осягнення якої є основним завданням історичної науки.

Основний зміст дисертації викладено в наступних публікаціях:

1. Традиції національно-культурного відродження на Полтавщині в XIX столітті. -Полтава, 1996. -48с. (у співавторстві)

2. Діяльність вчених архівних комісій в Україні (кінець XIX - початок XX століть). -Полтава, 1995. -50с. (у співавторстві)

3. Роль Полтавщини в національно-культурному піднесенні України в XIX столітті //Сторінки історії. -Бюлетень асоціації істориків вищої школи України. -К., 1993. - С.58-63. (у співавторстві)

4. Провісник народного пробудження //Український історичний календар' 96. -К.,1995. -С.27-28.

5. Кирило-Мефодіївське товариство //Український історичний календар'96. -К.,1995. -С.29. (у співавторстві)

6. Титан української думки (про М.В.Лисенка, уродженця Полтавщини) //Український історичний календар'96. -К.,1995. -С.89-90. (у співавторстві).

7. Археологічна спадщина Полтавської Вченої Архівної Комісії (1903-1919) //Тези доповідей на II-й українській науково-практичній студентській конференції «Історія українського народу». -Київ, КІП, 1994. -С.63-64.

8. В.В.Капніст і національно-культурне відродження на Полтавщині //Тези доповідей науково-практичної конференції "Українська соціально-політична думка: минуле, традиції та перспективи". -Полтава, 1996. (у друці).

Семергей Н.В. Полтавщина в украинском национальном возрождении XIX века.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины, Запорожский госуниверситет, Запорожье, 1996.

Защищается текст диссертации, содержащий исследование комплекса причин и условий возрождения национальной и культурной жизни на Полтавщине в XIX столетии.

Определены специфические особенности национального и культурного возрождения, обусловленные усилением негативной роли царизма в организации наступления на украинскую интеллигенцию, проведением репрессивной политики.

Semerгей N.V. The Poltava's lands in ukrainian national reviving of XIX century.

The dissertation is an application for the scientific degree of candidate of history. Speciality number - 07.00.01 the History of Ukraine. The Zaporozhye University, Zaporozhye, 1996.

The manuscript that is going to be defended contains the complex examination of the process reviving of national and cultural life in Ukraine of XIX century.

The examination has determined the specific peculiarities of the national and cultural reviving being conditioned by the intensification of the tsarism methods of managing national development and his negative role in dealing a blow to the Ukrainian intellectuals by putting into practice the repressive policy against them.

Ключові слова: Полтавщина, національне відродження, «вспільно-визвольний рух, культура, освіта.

Семергей Н.В.

Підписано до друку 25.07.96р. Формат 60x84 1/16. Папір друкарський.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 1. Замовлення №683. Тираж 100 прим.
Безкоштовно. Дільниця оперативного друку статистичного управління
Полтавської області. м. Полтава, вул. Пушкіна, 103.

Примечание: в 1997 году по состоянию на 1 января 1997 года
по состоянию на 1 января 1997 года по состоянию на 1 января 1997 года
по состоянию на 1 января 1997 года по состоянию на 1 января 1997 года

438870

AB 35.457